

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XXVI/1-2.

ВУКОВ ПРЕВОД НОВОГ ЗАВЕТА КАО СПОМЕНИК ВЕЛИКОГ ФИЛОЛОШКОГ НАСТОЈАЊА

I

Један од разлога због којих се 1847. година спомиње као веома значајна за историју књижевног српскохрватског језика јесте прво издање Вуковог превода Новог завета. Има доста примера да је превод Светог писма на неки национални језик значио у исто време и настанак одговарајуће књижевности, или бар значајнији заокрет у њој. Такав је био случај са старословенским, литавским, готским, немачким, румунским преводом; исто се може рећи и о новијим походима мисионара међу народе на нижим ступњевима цивилизације и културе, код којих се писменост такође испрва почињала ширити напореда са ширењем Библије. У вези с тим треба јасно уочити извесне чињенице: наиме, повезаност између појаве Библије и почетка књижевности не треба објашњавати искључиво сугестивном улогом цркве у току њене досадашње многовековне историје, наметањем речи и фраза из библијског фонда у фонд почетног људског образовања. Теологију и филологију, кад је у питању ово дело, треба јасно разграничити. Теологија остаје да живи у ужем кругу заинтересованих, који најчешће дају предност управо архаизму и нејасности, тј. антифилолошким идеалима, и већином се боре за тип библијског језика који застарева, престаје да буде и говорни језик. Међутим, филологија у Библији заузима своје важно и интересантно место. Не треба сметнути с ума да Свето писмо садржи широк распон лексике, у њему се јављају како термини из најобичнијег живота — пољопривредног, рибарског, свадбарског, болесничког, — тако и из сасвим апстрактних области људске мисли, као што су називи за разне преливе врлина, порока и духовних стања. Јављају се у њему изрази и за опscene и за крајње суптилне појмове. Преводац Библије мора или да извуче из народног говора или сам да створи богат и разноврстан речник, који после може да послужи на широком пољу писменог изражавања.

Данас, политички, верски, емотивно, па већ и језички удаљени од 1847. године, ми морамо да о великом Вуковом подухвату кажемо нешто другачије мишљење него људи његове епохе. У његово време су га оптуживали због непознавања матерњег језика, због грубих речи, турцизама, непоштовања езотеричних верских финеса, због угледања на Вулгату, на Лутера, због тобожње службе Римској пропаганди и недовољног угледања на словенске текстове итд. Или су га, обратно, уздизали највећим суперлативима, као Ђ. Даничић који каже: „Тијем је Вук у историји хришћанске књижевности подигао српском језику споменик каквим се ријетко који народ може дичити“¹. Па чак и много касније, нпр. Д. Марић: „... Тај најчистији народни („говедарски“) језик, који данас очуван у Новом завету представља неоцењиво благо наше књижевности“². — Више од сто година после завршеног превода и последњих исправки учињених у њему Вуковом руком ми смо, разумљиво је, у стању да дамо мирније судове.

Подсетимо се, прво, да Вук није био први преводилац Светог писма на наш народни језик. Било је таквих прегалаца и пре њега и у његово време, премда се одмах мора истаћи да између тих других и њега није постојала никаква веза у смислу утицаја на Вука, већ и из тог разлога што ниједан од тих текстова није могао бити у Вуковим рукама. Друго, његова решења нису била у свему најсрећнија, стил често није био погођен, поткрали су му се и неки дијалектизми нешто ужи него што би то његове сопствене норме допуштале, а налазило се код њега и преводилачких грешака. У поңечем се мора дати за право — и поред жустре Вукове одбране — и таквим његовим критичарима као што је нпр. био филолошки далеко мање спремни Никанор Грујић.

Али, с друге стране, морамо одати признање ванредној трезвоности и смелости с којима је Вук приступио овом веома осетљивом задатку. Иако није имао предилекција за верска питања, Вук је био свестан да га очекује и тај, у српском народу још неурађени посао. Превођење Светог писма на руски језик, које се одвијало готово истовремено с превођењем на наш (иницијатива покренута 1815. године, у току 1819. издато четворојеванђеље, 1821. Дела, посланице апостолске и Откровење) веома је мало личило на Вуков рад, иако би се ту очекивало угледање или бар неки одјек са српске стране. У Русији су четири духовна лица преводила свако по једно јеванђеље, а комисија,

¹ Вуков пријевод Новог завета, Ситнији списи Ђ. Даничића I, Ср. Карловци 1925, 72. Писано 1847. г.

² Вуков превод Новог завета, Гласник југ. проф. друштва 18/4—5, 439.

одређена од стране Синода, прегледала је и одобравала текст. Може се правити поређење са једним сасвим другим преводом, удаљеним и временски и просторно. На германском земљишту постојао је испрва готски превод Вулфилин, као што је постојао ћирилометодијевски на словенском. Затим су, у средњим вековима, животарили неки значајни, слабо разумљиви, каткада наивно стиховани преводи Светог писма на поједине дијалекте. Међутим, појавио се Мартин Лутер, човек по крви филолог, као и Вук, иако ентузијаста и у теологији, који је — по једној карактеристици — наурио да папин ауторитет замени ауторитетом саме речи. Лутер је носио у себи врло живу љубав према народном језику. Послуживши се тзв. језиком канцеларија и обогативши га говорним, незаписаним дотада језиком, Лутер је створио књижевни нововисоконемачки језик, који се после проширио и на друге дијалекте. Сличности с Вуком у много чему су приметне. Свакако није случајност, и није само питање приступачности немачког језика, што се Вук у своме преводу служио и Лутером, као што сам наводи и као што се при поређењу још јасније запажа. Сигурно га је и Ј. Копитар упућивао у томе правцу, и то је једна од рационалних нота целог овог подухвата, пошто је Лутеров превод веома разумљив, разумљивији од старословенског и рускословенског³. Без обзира на ситна смисаона разликовања у источним и западним интерпретацијама, којима се у Вуково време придавао велики значај, Вук је пошао да тражи за свој народ разумљив и логичан текст и још више — узор разумљивог, логичног језика. Ван

³ Занимљиве податке о слагању Вуковог и Лутеровог текста в. у раду П. Ђорђевића, О Вукову Новом завјету, Богословље 9/2, 97—115. П. Ђорђевић износи мишљење да су и сами руски преводиоци ишли понегде за Лутером, што се види из разликовања руског и ранијег рускословенског текста, па се стога и Вук у нејасним случајевима обраћао Лутеру. Истина је да је повођење за Лутеровим варијантама изазвало критику не само ортодоксних представника цркве, него и неких научника који су се бавили библијском текстологијом. Д. Марић (о. с. 440) сматра да је Лутеров текст недовољно сигуран, као уосталом ни званични руски, а ни оне грчке варијанте из којих су Копитар и Миклошић црпили објашњења за Вука. Међутим, та питања не интересују српскохрватску филологију. — Због угледања на Лутера (и на Вулгату) дошло је и до истоветних изостављања у Вуковом тексту, којих иначе нема у православним верзијама. Кад му је Н. Грујић замерио због тога, Вук је одговорио: „Нити сад право знам стоје ли у њима или не стоје“ (тј. неки стихови у Лутеру и Вулгати). (Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд 1924, 629). — Данашњи распоред апостолских посланица у Вуковом преводу подударан је с распоредом у Вулгати, нешто се разликује од распореда код Лутера (који их је разместило друкчије због посебних сумњи у аутентичност неких од њих), а сасвим се разликује од рускословенског и руског распореда. Међутим, ова измена потиче тек од Даничића, који је приликом издања целокупне Библије променио ред.

сваке сумње остаје чињеница да се он служио највише руском и руско-словенском подлогом; руском, највероватније, само при превођењу четири јеванђеља, пошто је, привевши крају цео Нови завет 1819. године, испредњачио пред издањем рускога превода. Али се он није задржао само на томе.

Оригинална и за Вуково време смела замисао да се Свето писмо преведе на овакав начин чини част њеном творцу и спада у један од оних продора у позитивна западноевропска стремљења ка просвећивању, какви су се виђали још од почетка Новог века у историји Срба, политички и верски непотчињених Западу. Треба се подсетити и на то како је текло преговарање око превода и штампања, да би се дала што објективнија оцена овом прилично неочекиваном изневеравању традиционалних веза с православним Истоком. Вук је почео да мисли на овај посао 1815. године, а завршио га на прелазу из 1819. у 1820. У предговору набацује да је имао много тешкоћа. Због превода је путовао и у Петроград. Руско библијско друштво требало је да плати хонорар Вуку, а Лондонско — трошкове око штампе. Превод није задовољио руске православне кругове, али Вук није желео да одступи од своје концепције. Пошто је Русија одбила његов а штампала рђав Стојковићев превод (у ствари рђаво прерађени Вуков, односно Вуком инспирисани, и то толико рђав, да је морала повући то прво штампано издање), — Вук је о Стојковићу на њему својствен начин изјавио: „То ће бити славено-сербскије од Физике његове“⁴, и затим стао да ишчекује боље прилике за себе, враћајући се на свој текст и дотерујући га.

М. Решетар, који је имао прилике да упореди аутограф из 1820. са издањем од 1847, каже да је текст остао исти, с незнатним поправкама. Један од Вукових биографа, Кулаковски, чији подаци нису увек поуздани, а у овом случају сигурно погрешни, мислио је чак да је Вук касније направио други превод⁵. Без тачног проучавања аутографа не може се ништа поузданије рећи о њему. У сваком случају, из оно мало расположивих података о Вуковом труду око Новог завета између 1820. и 1847. може се видети (као што ће даље бити показано) да Вук, после одбијања у Русији, није радио на приближавању свога превода руској верзији, како би се можда од њега очекивало. Колико је био верски непристрастан, може се рећи и незаинтересован, сведочи ваљда најбоље преписка између Н. Грујића и књижевника П. Матића, пошто

⁴ Ј. Радонић, Атанасије Стојковић (1773—1832), Глас САН 212, 143.

⁵ М. Решетар, Vuk's Übersetzung des Neuen Testamentes, Arch. f. sl. Phil. 17, 626—629.

су се упознали с текстом после коначног издања. Први тврди да Вук мора да стоји у вези с Римом, док с лутеранством нема везе. Други не верује у везу с Римом, јер би се у том случају превод у потпуности акомодирао Вулгати, као Катанчићев који се Вулгате „као пијан плота“ држи; Римској пропаганди не може бити пријатно Вуково „поткрадање“ Лутера; али да су му намере према српској цркви биле „чисте“, он би се ипак држао словенске Библије⁶. Из целе ове збуњености двојице кореспондената јасно се види да се Вук није држао никога; и да никоме сем своме народу није ни угађао ни угодно.

II

Споменули смо да Вук није био први преводилац Светог писма на наш народни језик⁷. Фрагментарни или потпуни преводи прављени су на нашем земљишту с разним циљевима и поводом разних духовних струјања још од 14. века. На православној половини нашег језичког подручја није се пре Вуковог времена појавио ниједан превод нити одломак превода. Сматрало се да старословенски а затим рускословенски превод задовољава, исто онако како се то сматрало и на руском, тачније речено на великоруском језичком терену⁸. На српском православном земљишту постојали су, осим самих библијских књига, прво, још и разна тумачења (Шестоднев, објашњења псалтира, све као преводна књижевност), друго, обилато су се јављали цитати и реминисценције из Светог писма у оригиналним списима српских писаца и писара, као што су типичи, биографије, похвале, родослови, повеље

⁶ Д. Руварац, Вуков превод Св. писма и примедбе Никанора Грујића на њега, Ср. Карловци 1904, 1—24.

⁷ Доста исцрпан хронолошки преглед таквих подухвата дао је В. Јагић у раду *Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben*, Arch. f. sl. Phil. 34, 497—532; после њега Фр. Фанцев у додатку том раду, 532—540.

⁸ И на бугарском језику Св. писмо се појављује у првој половини 19. века, 1828. год., при чему је сам Вук дао мали оглед јеванђеоског текста на бугарском још 1822. г. (Грамм. и полем. списи II 1, 217—220). На румунском има првих текстова с краја 16. века, из тог разлога што дотле није уопште било никаквих разумљивих превода. Од свих православних народа с књижевном традицијом једини су Грци створили превод на свој живи језик доста рано, у првој половини 17. века, иако их је могла задовољити и старогрчка верзија. Што се тиче непотпуних и доста невештих превода на југозападна мешана руска наречја, прављених у 16. веку (Фр. Скорина и други преводиоци), тај се терен осећао као зона католичке и протестантске опасности, те су покушаји превођења представљали акте самоодбране.

и др.⁹. Међутим, због блискости старословенског канонског узора а најчешће и због целокупног старословенског контекста, особине народног језика, сем познатих графичких, фонетских и морфолошких црта српске редакције, овде готово уопште нису пробијале. Ретки су примери народског изражавања кад је у питању јеванђеоска материја, као што је случај у једном запису из 1546. г.: *Христосъ ѿ своима свѣтима сванкаю говори да : не може зло ставло доваръ плодъ давати, и толко же пламенито ставло злам плод чинити* (прекројени цитат из Мт 7,17 и Лк 6,43, који иначе у старословенским верзијама гласи : *Не можетъ дрѣво дово [или : доуѣ доваръ] плодъ зла творити, ни дрѣво зло...* итд.)¹⁰.

Сасвим је друкчија ситуација била на нашем католичком земљишту. Преведених цитата, тзв. перикопа, имамо у лекционарима и другим богослужбеним приручницима, док се целокупни преводи Библије или бар покушаји да се они направе појављују, прво, у јеку реформације, затим као противпотез католичке реакције, а најзад и као дела од општекултурног, дидактичког, а не литургијског значаја, исто као и у многим европским земљама у то време.

О лекционарима се може најкраће рећи да је многим од њих лекционар Бернардина Сплићанина, писан чакавски, послужио као блиски или далеки узор; тако, делимично, и М. Бандулавићу, који је писао штокавским икавским дијалектом у Босни. Бернардинов, а затим и Бандулавићев текст оставили су највише печата у овој врсти наше старе књижевности. Што се тиче континуираних превода, из времена реформације стигао је до нас очувани превод Стј. Конзула, А. Далматина и њихових сарадника (углавном чакавски, са кајкавским, штокавским и старословенским примесамa). Према неким несигурним изворима постојао је и превод за Хрвате кајкавце калвиниста М. Бучића, чији је рад касније затрла противреформација. У првој половини 17. века дубровачки језуита Б. Кашић превео је, на захтев Рима, скоро цео Стари завет и цео Нови Завет на добар штокавски ијекавски дијалекат, али је дело остало у рукопису. Нештампан је остао и превод Новог завета Стјепана Рожића, исто тако дубровачког свештеника из 18. века. Целу Библију, с коментаром, предузео је да преведе крајем 18. века сплитски свештеник М. Јурјетиновић, чије дело такође није угледало света. Најзад, на почетку 19. века, цело Свето писмо превео је и издао

⁹ Преглед свесних и несвесних цитирања Св. писма у нашој оригиналној књижевности дају Ст. Станојевић и Д. Глумац у књизи: Св. писмо у нашим старим споменицима, Београд 1932, 1—688.

¹⁰ О. с. 566.

Славонац М. П. Катанчић (Нови завет издат у Будиму 1831. год.). — После Катанчића појавило се више превода за католички живаљ, као што је, уосталом, и после Вука било нових превода за православне.

Чакавски, кајкавски и штокавски икавски црквени текстови носе карактеристике својих књижевних традиција, удаљених од духа Вуковог језика, тако да не представља никакав интерес поређење између њих и самородног, бестрадиционог Вуковог превода. Али је и вредно, а и правично према једином филолошки усрдном преводиоцу на народни језик пре Вука, да се на овом месту изнесе мала илустрација Кашићевог превода на територијално не много удаљени од Вука дијалекат, двеста година пре Вукове епохе¹¹ (наводи се у савременој графици):

1. У оно брјеме: бјеше дан свечани жидовски. И узиђе Језус у Јерузалеѡ. 2. А у Јерузалеѡу јес Пробаишка локва, која се зове жидовски Бетсаида, имајући њет ѡријема. 3. У овезијех лежаше множ велика болеснијех, слейаца, хромаца, сусијех, који чекаху од воде кренутије. 4. Анђео бо Госиодиноѡ слазаше њо брјемѡу у локву: и смућеваше се вода. И који би ѡрви био сиао у локву за смућењем од воде, здрав се учињаше од којегодијер немоћи бјеше уздржан. 5. Бјеше ѡада њеки човјек онди, који имаше ѡридесити и осам годишња у немоћи својој. 6. На овога ѡгледавши Језус, гдје лежаше, и ѡзнавши, ере веле јур брјемѡна имаше рече њему: Хоћеш ли се здрав учинити? 7. Одговори њему немоћник: Госиодине не имам човјека, да мене сиусити у локву, када буде бѡиши смућена вода. Ере дочијем ја гредем, други ѡрије мене сиће. . . 9. И ѡуѡако учини се здрав човјек они, и уздигну ѡсићељу своју и хоћаше. Бјеше ѡада субоѡна у дан они. 10. Говораху дакле Жидови оному, који бјеше био оздрављен. Субоѡна је, није доушѡено ѡеби носити ѡсићељу ѡвоју. . .

Кашићев превод карактерише присуство лексичких варијаната западног типа (Јерузалеѡ, Језус, Господиѡ), као и верност Вулгати у погледу неких лексичких и синтаксичких решења, нпр.: непреведено *probatica* (овчји), што се иначе преводи у словенским текстовима; *smutiebatur aqua* (рсл.: *возмѡщаше вода*, Вук: *мућаше воду*). Али се Кашић труди да даје народну морфологију и лексику (брјеме, множ, којегодијер, дочијем, даке), уз нешто лутања код тежих места (локва = *piscina*; Вук: бања, Катанчић: купалиште, што је најближе смислу, али даље: рибница; од воде кренутје; Вук: да се заљуља вода, Кат.: воде ганутје). Кашићев превод је бољи од Катанчићевог, где читамо: „ . . . које се хебрајски призивенује Бетсаида,

¹¹ Одломак из Јв 5,1—14 штампан је Јагић, о.с. 509—510, према тексту узетом у Лекционар, изд. 1641. г.

пет придворја имајуће . . . Овог кад би видио био Исус лежећег . . .“ . Катанчић је претакао народне речи у латинске калупе.

Тек уочи самог Вуковог рада на Новом завету појављују се и на православном терену изјаве о почетку превођења и један мали оглед превода на српски језик, што обоје не потиче још од Вукове руке.

У „Славјаносербским Ведомостима“ (према Ј. Скерлићу) објавио је Стефан Новаковић да ће крајем 1794. године дати у штампу превод Библије на српски језик. До штампања није дошло, и ми данас о том преводу не знамо ништа.

У писму од 17. новембра 1816. год. Л. Мушицки пише Вуку: „Ј'самъ већъ перву главу Моѳеа пробао превести: и видѣхъ яко добро“. На ово Вук одговара 28. новембра да је „ласно“ превести „овај роди овога а онај онога“, него нека Мушицки преведе из Луке гл. 15. или из Јована гл. 4. па да се уверимо „јакое добро јест“¹³.

Досада није било разјашњено чији су непотписани одломци Новог завета на српском језику, штампани у Давидовићевим Новинама србским бр. 68. и 69 (Беч, 1819. год.) у тзв. Додатку, паралелно с рускословенским и руским текстом. Пл. Кулаковски је приписивао овај превод Вуку (сматрајући да је каснији превод рађен наново¹³), међутим, Љ. Стојановић, који није видео текст, посумњао је у Вуково ауторство, с обзиром на још неререформисани правопис (који је видео у наводу Кулаковског); Вук, међутим, после 1818. год. није више ништа штампао по старом правопису¹⁴. Овај разлог не би био сасвим убедљив, јер је могло да се догоди да уредништво једног листа преправи ортографију према своје начину, уз сагласност ауторову или чак и без ње. Пошто сам имала прилике да се упознам с тим текстом, проговорићу овде нешто више о њему, ради коначног рашчишћавања овог нејасног питања у Вуковој библиографији¹⁵.

Око уредника Д. Давидовића налазили су се људи либералнијих схватања. Новине србске изазивале су гнев митрополита Стратимировића, који у једном писму угарским властима пише следће: У додатку

¹³ Вукова преписка II, Београд 1908, 347—349 и 119—123.

¹³ Вукъ Караджичъ, его дѣятельность и значеніе въ сербской литературѣ, Москва 1882, у библиографији, стр. 238.

¹⁴ О. с. 760, у белешци под текстом.

¹⁵ Одговарајуће Новине србске са Додатком, вероватно једини примерак у СФРЈ, има Национална свеучилишна библиотека у Загребу. Неки сачувани примерци у другим центрима немају Додатка. На овом месту захваљујем се сараднику Вуковог и Доситејевог музеја Г. Добрашчиновићу што ми је указао на овај проблем, а исто тако омогућио да се послужим још неиздатом библиографијом радова о Вуку Караџићу.

српским новинама које излазе у Бечу појављују се дописи противни религији и моралу, и то ~~срочени~~ у грубим изразима, какви нису уобичајени код стаџовништва Угарске. Таквим изразима одликује се на првом месту оглед једног сасвим нетачног српског превода бугарске Библије, штампан у додатку броју 8. од 1822. г.; за њега се мора посумњати да потиче испод пера извесног Вука Стефановића, о коме је понешто вероватно већ познато на највишем месту; итд.¹⁶ Оглед који се овде спомиње познат је као Вуков, и о њему ће даље бити речи. Пошто су Стратимировићу и прилике и дописи у Новинама српским, нарочито када се тицало црквених ствари, свакако били добро познати, а Вук је, као што се и из овога види, био посебна мета његових напада, може се претпоставити да текст из 1819. није био Вуков, јер би Стратимировић и њега напао изричито. Такву претпоставку поткрепиће и мало филолошко разматрање.

Анонимни писац, коме је очигледно стало до тога да се Свето писмо преведе на наш језик, извештава читаоце да је стигао „почетакъ превода“ Библије на руски. Даље каже: „Будући да и медју нама Юшт’ врсны людій има, кои мысле, да ће вѣру и благочестіе тиме нарушити и увредити, кадъ бы матернѣмъ свомъ езыку оно право дали, коє му пристои; то дай да видимо, како самъ русійскій синодъ поновленіе ово правда. Предисловіе нѣгово цѣло ставлямо овде читателыма нашымъ, коє овако гласи. . .“. Уз реч „цѣло“ белешка под текстом: *Цѣло*, да не бы ко помыслио, да є синодъ у изоставлѣны параграфы што више рекао, што бы дальимъ умствованіяма о начину, како народу треба писати, противно было; па да насъ не бы ко укоріо, да смо то отимице изоставили“. Затим се даје *in extenso* предговор руском преводу четворојеванђеља. После тога стоји: „Примѣчаніе. Знаюћи, да ће ово свакій Срблынъ лако разумѣти, нисмо и предисловіе ктели да преводимо. . . А ево и образца, како су Руси евангелія преводили, заедно са славенскимъ слогомъ; на трећемъ додаємо и преводъ на нашъ србскій езыкъ, коимъ се данасъ говори, зато, да бы га са славенскимъ и русійскимъ саставили, и видели, како се и на србски добро може преводити. Н. пр. да уземемо главу 6. евангелія Матейна, у којој одъ стіха 9 до 13 Оче нашъ стои. Ево како гласи. . .“. Дају се одломци из Мт 6,9—13, даље из Мр 15,1—7, Лк 10,25—37 и Јв 1,1—7. На крају опет: „Примѣчаніе. Измедъ’ осталы чудихесе учени наши и томе, како су Руси дрзнули, правописаніе (ортографію) свою простіомъ учинити,

¹⁶ М. Тершаковец, Kopitar und Vuk, Зборник у славу Ватрослава Јагића, Берлин 1908, 476.

и Христосъ, типографія, евангелія и т. д. мѣсто: Христосъ, типографія, евангелія писати. А Јошт' већма чудићесе, како су се усудили, на мѣсти, гди њ Руси, да су се управ' славенскога текста држали, добро не бы разумѣли, и едну и две рѣчи дометути, да бы имъ смысао болій изишао: и рѣчи те печаталису други словы, да бы одма свакомъ у очи пале“. У закључку има мала критика на рачун руских преводаца: „Јошт' остае Русима, да гдишто поправе и седначе, што имъ се одъ непаженя заръ подкрало. . .“.

Показаћемо текст Мт 6,9—13 из овог превода и из Вуковог (за који имамо као паралеле све варијанте: из првобитног рукописа¹⁷, из Огледа 1822. год.¹⁸, из Огледа 1824. год.¹⁹ и из 1847. г.).

9. *Молитѣсе њакъ овако: Оче нашъ, кои си на небеси, да се светии име ѡвоє.*

10. *Да дође царсѣво Твоє, да буде воља Твоја, и на земљи, како и на небеси.*

11. *Хлѣбъ нашъ свагдашній дай намъ и данасъ.*

12. *И ѡрашійай намъ дугове (грѣхове) наше, као шѣо и мы ѡрашійамо дужностима нашимъ.*

13. *И неводи насъ у искушенїє; но избави насъ одъ лукавога. Ибо Твоє єсїѣ царсѣво, и сила, и слава до вѣка. Аминъ.*

Овако дакле молитѣ се ви: Оче нашъ који си на небесима, да се светии име ѡвоје;

Да дође царсѣво ѡвоје; да буде воља ѡвоја и на земљи као на небу;

Љеб (рукой., 1822, 1824; хлѣб 1847) наш ѡшѣребни дај нам данас;

И ѡѡросїи нам дугове наше као и мы шѣо ѡѡрашїамо дужностима нашим (рукой., 1822, 1824; својїјем 1847);

И не наведи нас у најасїї; но избави нас од (рукой., 1822, 1824; ода 1847) зла. Јер је ѡвоје царсѣво, и сила, и слава ва вијек. Аминъ.

Текст у левом ступцу није Вуков. Иако временски подударан, он се разликује од Вуковог и лексички (*свагдашњи, искушење, лукави, ибо*), и морфолошки (лок. мн. *на небеси*), а и синтаксички (императиви од несвршених глагола *ѡрашїај, не води* и др.). Формула *ва вијек* је познати свесни српскословенизам Вуков.

¹⁷ М. Решетар, Vuk's Übersetzung . . .

¹⁸ Грам. и пољем. списи II/1, 217—220; овај део стр. 220.

¹⁹ Грам. и пољем. списи II/2, 385—413; овај део стр. 387.

Мт 6,9 на небеси. У Вуково изражавање никако не спадају показане морфолошке особине, као ни неке лексеме, као *шаки*, за које Вук у Рј. каже да је војвођанска реч, или *скош* у значењу марвинче и *сужник*, којих Вук у Рј. уопште нема. Даље, ако се поред ових особина проанализирају и друге које промичу у овом тексту, без обзира да ли их Вук употребљава или не (*млого*, *јоши*, *домешуши*), постаје јасно да је тај језик типично војвођански, и то онаквог типа какав нам је познат из Доситејевих дела или из прозног опуса Л. Мушицког. Све чињенице указивале би на то да је ово писао управо Лукијан Мушички. Видели смо његов наговештај да ће покушати да преводи Нови завет; зна се да је преводио и Псалме; затим, види се да је приказ о превођењу руске Библије дао неко ко је имао сличне погледе као и Вук, али да је то ипак било, највероватније, свештено лице — што обоје такође вреди за Мушицког у овом периоду његовог живота. Карактеристично је још и то да је Мушички одиста у оно време сарађивао у Новинама србским, али неке своје прилоге, из извесних разлога, није потписивао, што сазнајемо из његове преписке с Вуком²⁰.

III

Превод Новог завета пружа јединствену прилику да се проучи Вуков рад на исправљању сопственог текста, и то не само у погледу спровођења неких нових ставова (увођење *x*, чишћење од ијекавског јотовања), него и у тражењу друкчијих лексичких и синтаксичких обрта, а све то, разуме се, не због нечије критике, или готово никад због ње, него из сопствених побуда. Као што је споменуто, нека места могућно је пратити чак и кроз свих пет фаза: првобитни рукопис²¹, Оглед 1822, Оглед 1824, текст 1847. и текст 1857. год. Овде ће се показати неке Вукове прераде од једне до друге фазе (само у четворојеванђељима), а тамо где је потребно наводиће се паралелна места из руско-

²⁰ Подаци за ову аргументацију могу се наћи у преписци између Вука и Л. Мушицког (Вукова преписка II, Београд 1908, 103—349), затим у раду М. Сучевића, *Језик у делима Доситеја Обрадовића*, Извештај српске православне гимназије сремскокарловачке за г. 1913—14, у (засад нештампаној) расправи О. Банковић-Тодоровић, Напомене о језику Вука и Мушицког у њиховој преписци, као и у раду: М. Лесковац, Вук и Мушички, ЛМС 393/4, 281—300.

²¹ Сем у Решетаровој расправи, приступачних трагова аутографа има и у раду Ђ. Даничића, Вуков превод. . . 57—59, на местима где Даничић показује шта је и како А. Стојковић исправљао по Вуковом рукопису. Фотокопијама аутографа нисам се служила.

словенског, руског, немачког и латинског превода, и то у оним њиховим варијантама које је пред собом морао имати Вук (руски у савременој графичкој). Грчке паралеле се углавном не дају, пошто су нам тачни грчки извори према којима су Вукови помагачи чинили сугестије остали непознати (то су, по речима Д. Марића, „грчке варијације из 1796—1806. г.“²²).

Одломак Мт 6,1 -21 можемо да пратимо у рукопису, у 1822 (само ст. 9—13), у 1824, 1847. и 1857. год. Између рукописа и 1824 налазимо ове разлике: ст. 1 рукоп. *чувајте се* (да правду своју не чините) — 1824 *и заштите*; 2 рукоп. *кад дакле дајеш* — 1824 *и тако кад дајеш* (у 1847 враћено на првобитну верзију); 2 и 5 рукоп. *саборима* — 1824 *синагогама* (1847 преправљено на *зборницама*); 7 рукоп. *кад молиће* — 1824 *кад се молиће*; 7, 8, 14, 16, 21 рукоп. *зашито* — 1824 *јер*; 20 рукоп. *но* (на почетку супротне реченице) — 1824 *него*. Из овог малог поређења занимљив је закључак о измењеном језичком осећању Вуковом за дијалекатско *зашито* у везничкој служби, које се од 1824. г. више не јавља (у Рјечнику фигурира као друго значење).

Још мањи одломак из 1822. г. у оквиру овог текста (Оченаш) не разликује се ни по чему од одговарајућег дела у рукопису ни у 1824; тек је у 1847 дошло до неких измена и у том делу. Међутим, од 1822 до 1824 има неких исправки на другим местима, за која немамо паралела из рукописа. Тако, у Лк 15,24 и 15,32 видимо да у 1822 Вук још увек употребљава везник *зашито* кога у 1824 нема више ни у тим стиховима, — промена је, дакле, извршена тек 1824; Лк 15,16 1822 рошчићима *шито* свиње једају — 1824 *које . . .* једају; Лк 15,20 1822 к оцу *својему* — 1824 *к оцу своме* (али 1847 опет *својему*); Лк 15,25 1822 *иодвикивање* — 1824 *играње* (1847 опет *иодвикивање*; *лики*, *ликование*, *Reigen*, *chogum*).

Знатније разлике, уосталом и због далеко већег текста који се може поредити, налазимо између одломака 1824 и 1847.

Међу фонетским разликама пада у очи на првоме месту појава гласа *x* 1847. год.: Мт 6,5 (и другде) *да и виде* — *да их виде*; Мт 6,11 *леб* — *хлеб*; Мт 6,14 (и другде) *гријове њиове* — *гријехе њихове*; Мт 13,8 *доношау* — *доношаху*; Лк 12,3 *уво* — *ухо*; Лк 12,10 *кули на светога Дуа* — *хули на . . . Духа* (*Ду* — *Дух* и другде); Лк 12,36 *одма* — *одмах*; Лк 15,16 *једау* — *јећаху*; и др. Затим, новина у вези с ијекавским јотовањем: Мт 6,16 (и другде) *ће* — *гдје*; Мт 13,14 (и другде) *виђети* — *видјети*; Лк 12,3 на *виђелу* — на *видјелу*; Лк 24,19 у *ћелу* — у *дјелу* (али и 1847. г. остају случајеви као Лк 15,24 *оживље*, II Кор. 6,16 *живљећу*). Напоре

²² Д. Марић, о. с. 440.

с овим може се споменути: Лк 15,27 *виђео* — *видио*; Лк 12,8 *којигођ* — *којигод*. Текст 1847 очишћен је од неких ранијих екавизама: на више места *човек* преправљено на *човјек*²²; Лк 12,4 (и другде) *ишло* — *ишјело*²⁴; Лк 16,26 *иђећи* — *иријећи* (али остају случајеви као Дјела 18,27 *иђеје у Ахају*). Споменимо ту и Лк 12,20 *ирейравио* — *ириравио* (у значењу припремио; у Рј., бележећи обе варијанте, Вук опет даје предност варијанти са пре-).

У Мт 6,7 промењено је *млого* у *много*; Мт 13,39 *иоследак* — *иошледак* (пошљед- се сматра за боље и у Рј.); Лк 12,43 *слуги* — *служе*; Мт 6,13 *од зла* — *ода зла*. Постоје и мале разлике графичке природе: Лк 15,12 *дијо* — *дио*; извесно уназађење правописних начела представља чињеница да је у 1824 било *украј*, *наиџраг*, *зашио*, *издалека*, а у 1847 у *крај*, *на џраг*, *за шио*, *из далека*.

У морфологији се запажа да придевски наставци икавског лика добивају ијекавски лик: Мт 13,16 *вашим очима* — *вашијем очима*; Мт 6,12 *дужницима нашим* — *својијем*; однос *својим* — *својијем* налазимо и другде. Присвојне заменице јављају се у неконтрахованој форми: Мт 13,24 *своје* — *својему*; Лк 12,42 *кога* — *којега*. Појављује се имперфекатско јотовање типа *јеђаху* (Лк 15,16), *иђаху* (Лк 24,13). У Мт 6,14 датив *људма* промењен је у *људима*, а у Лк 12,42 настала је измена над *чељадма својим* — над *чељади својом*. Мт 13,44 (и другде) *оде* — *оџиде*; Лк 15,28 не *ћаше* — не *иђадијаше*.

Најинтересантније је прибележити мала синтаксичка лутања Вукова, пошто је о њима било најмање говора приликом досадашњих проучавања његовог језика. Тако, употреба заменице *свој* приближила се тек 1847. г. оној норми која се сматра књижевном: Мт 6,1 *пазите да правду вашу не чините* — *правду своју*; Мт 6,6 *уђи у клијет ивоју*, и затворивши врата *ивоја* — *своју* . . *своја*; Мт 6,12 *опраштамо дужницима нашим* — *својијем*; Мт 6,17 *намажи главу ивоју*, и лице *ивоје* *умиј* — *своју* . . *своје*; и сл.²⁵. Изгледа да је Вук касније обраћао већу пажњу и на употребу заменице *себе*, тако да се може чак назвати претеривањем оваква конструкција: Мт 23,37 *засипаш камењем послан: к себи* (тј. к теби).

²² М. Решетар, *Der Štokavische Dialekt*, Беч 1907, 72, зна за овај екавизам у Боки Которској.

²⁴ Решетар, I. с.; Д. Вушовић, *Диалект Источне Херцеговине*, СДЗБ 3,11.

²⁵ М. Стевановић, *Употреба заменице свој*, *Наш језик* н. с. 2, 9—25; И поред свих ограничења која сужавају употребу заменице *свој*, њу не треба замењивати одговарајућим обликом заменице одређеног лица и у случајевима где нема ни синтаксичких ни стилских разлога за то (25).

Затим се запажа у каснијем тексту бољи и доследнији избор одн. слагање приповедачких времена. Мт 13,25 а кад људи *йосіе*, дође. . . непријатељ — а кад људи *йосіаше*; Мт 13,26 а кад *никне* усјев. . . онда се *йокаже* — *ниче*. . . *йоказа*; Лк 15,24 бјеше мртав, и *оживи* — и *оживље*. Вук у 1847 замењује перфекат у приповедању доживљенога, што такође одговара смерницама у употреби претериталних времена како их ми данас познајемо²⁶: Лк 15,18 оче! *сазријешмо сам* — *сазријеших* (однос се понавља више пута). На два места замена аористом не побољшава ни јасност ни стил, па се мора помислити да је Вук унео исправку по угледу на рускословенски: Лк 12,27 ни Соломун. . . *није се облачио* као један од њих (и Соломон. . . не одевался так, auch Salomo . . . nicht ist bekleidet gewesen, нес Salomon vestiebat, имперф.) — ни Соломун . . . *не обуче се* (рсл. ни *Соломонъ . . . швлечеса*); Лк 12,48 коме је *йредано* највише, највише ће се и искати од њега (кому много вверено, welchem viel befohlen ist) — коме *йредаше* највише (*емѣже предаша множанше*; Вулг. cui commendaverunt multum). Промена изврешна у Јв 15,6 није оправдана ни смислом ни рсл. текстом, већ је, изгледа, проузрокована накнадним обавештењем из Вулгате: *таке се лозе скуиљају* и у ватру *бацају*, и *горе* — и *скуиће* је, и у огањ *бацати*, и *сиалиши* (praes. consuet. и *совидають ю и во огнь влагають; и сгараетъ*; а такне ветви собирают и бросают в огонь, и горят; und man sammelt sie, und wirft sie ins Feuer, und muss brennen, — међутим футур у Вулг.: et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet. Сем тога, именица (лоза), пристуна само у руском, замењена је касније заменицом, такође по угледу на неки други текст).

У тексту 1847 избегава се инверзија код именица с атрибутном, иначе типична и за рсл. и за рус. и за лат. језик: Лк 12,32 *оца вашег* — *вашег оца* (даље *благо ваше* — *ваше благо* и сл.) Вук је већ и у 1824 имао Лк 12,35 *ваша бедра* (тј. није се повео за *чресла ваша*, *чресла ваши*, lumbi vestri), али је касније у томе постао још самосталнији. Овај податак типичан је, како изгледа, само за Н. завет, јер се коси с оним што се наводи о Вуковом стилу уопште²⁷. Уосталом, инверзија има још и у 1847, па је неке од њих уклонио Даничић у својим каснијим редакцијама Н. завета.

²⁶ П. Сладојевић, О имперфекту у српскохрватском језику, ЈФ 20, 213.

²⁷ М. Ивић, Једно поређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком, Зборник за филол. и лингв. 1, 122—123, и подаци П. Ђорђевића и Т. Маретића, наведени тамо.

Још у једној тенденцији, коју је местимично спроводио 1824. г., Вук је 1847. г. био много доследнији. То је употреба генитива у одричним реченицама. Лк 15,8 не запади *свијећу*, и не помете *кућу* — *свијеће* . . . *куће*; Јв; 15,24 *која* нико други не твори — *којијех* . . . С обзиром на то да је за Вуков језик утврђена употреба отприлике 50% генитива према 50% акузатива у категоријама где је избор колебљив²⁸, али да је у његовом познијем делу генитив, изгледа, несразмерно чест²⁹, ова синтаксичка појава представља вероватно црту која је све више преовладавала током Вукове књижевне делатности.

Заслужују помена и неке предлошко-падежне конструкције. Два пута је Вук заменио синтагму *о + лок.* синтагмом *за + акуз.*: Лк 15,7 *радост . . . о . . . грјешнику* — *радост . . . за . . . грјешника* (рсл. и рус. *о + лок.*); Лк 24,27 *што је о њему* у свему писму — *што је за њега* (рсл. и рус. *о + лок.*). На трећем месту *за + акуз.* заменило је узрочну конструкцију *због + ген.*: Мт 6,7 *због многи ријечи* своји (биће) *услишани* — *за многе ријечи*³⁰. Предлошко-падежне конструкције мењане су још гдегде: Лк 12,1 *чувајте се од квасца* — *чувајте се квасца*; Лк 15,20 *отиде к оцу* — *отиде оцу*; Јв. 15,4 не може рода родити *сама њо себи* — *сама од себе*.

Има малих разлика у употреби речца, везника и сличних помоћних средстава синтаксе. У тексту 1847 речца *дакле* налази своје место (интерпозитивно или постпозитивно, уосталом слично већ и у рукопису): Мт 6,2 *иако* кад дајеш — кад *дакле* дајеш; Лк 12,7 *иако* не бојте се — не бојте се *дакле*; Лк 16,27 *а оно* молим те — молим те *дакле*. На више места речи *џо*, *џу* промењене су у *оно*, *ондје*. Синтаксичко дотеривање текста видимо и у овим изменама: Мт 13,40 *као шџо* се . . . кукољ сабира — *како шџо* (измена није у складу с данашњим књижевним језичким осећањем); Лк 12,36 *одма . . . кад дође* — *одмах . . . како дође*; Лк 12,45 не ће . . . *скоро* доћи — не ће . . . *још за дуго* доћи; Лк 24,21 *но* — *али*; Јв 15,13 од ове љубави нико веће нема, *кад* ко . . . положи — *да* ко . . . положи.

У тексту 1847 има и доста лексичких измена у поређењу с 1824. Мт 6,2 *по синагогама* и *по сокацима* — *по зборницама* и *по улицама* (прва реч *сонници*, синагога, Schule, synagoga); Мт 6,19 *лојови* — *лујези*

²⁸ Д. Гортан-Премк, Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику, Наш језик 12, 135.

²⁹ М. Ивић, о.с. 120; реч је о Правителствујушчем совјету, изд. 1860. г.

³⁰ М. Стевановић, Падежне синтагме с предлогом *за*, Наш језик 11, 207—225. Према ономе што се износи у чланку, *за + акуз.* има преимућство у првом и трећем случају, док је у другом равноправно са *о + лок.*

(однос се понавља); Мт 13,30 амбар — жишмицу (понавља се); Мт 13,31 зрно од слачице — горушично; Мт 13,49 од добрије — од љраведнијех (овај је смисао у свим другим преводима); Лк 12,13 очевину — достојање (достојни, наследство, Erbe, haereditas); Лк 12,27 крин — љиљане; Лк 12,37 чувају — сљфраже; Лк 15,1 мишари — цариници; Лк 15,6 комшије — сусједу; Лк 15,19 вриједан — достојан (понавља се); Лк 15,20 љољуби — цјелива; Лк 24,20 љоглавиши свештеници — главари свештенички; Лк 24,27 љолковаше — казиваше; Јв 15,1 љосленик — виноградар (дљлателъ, виноградаръ, Weingärtner, agricola). Споменимо и то да се у 1824 први јеванђелист зове Машија, док му је касније дато име у црквеном обличју — Маијей. Има и других сасвим неважних разлика.

Све што је довде речено показује да Вук није престао да мисли о своме преводу и да га је усавршавао до коначног издања. Начин како је он то чинио јасно сведочи о томе да је Вук непрекидно био загрејан за решавање филолошких задатака и сасвим равнодушан према конфесионалним питањима, пошто је тражио помоћи час у православним, час у католичким, час у протестантским формулацијама. Текст који је био најзад штампан 1847. године Вук је сматрао врло успешим и дефинитивним, брацио га је енергично а у понечем и круто, и скоро ништа није променио у следећем издању, 1857. год.³¹

Има неколико омашака које је преводилац у 1857 исправио: Мт 13,30 уз „рећи ћу“ додато *жестеоцима* (та реч стоји у свим другим преводима); Мр 12,11 у *вашијем* очима — *нашијем* (тако у свим преводима); Лк 17,25 од рода *својега* — *овога* (у свим преводима „овај“). У Мт 28,2 уз „од врата“ додато *гробнијех* (рсл. и рус. имају ген. гроба; Лутер: von der Thür без додатка; Вулг. уопште нема реч врата).

Неколико других исправки представљају прихваћене сугестије критичара. Тако је Никанор Грујић³², између многих осталих ствари, навао место у Мт 1,20: што *се* у њој *замети*нуло, па је глагол преправљен на *зачело* (то је место критиковао и В. Лазић; он је, иначе, подметнуо

³¹ Промене настале у 1857 ауторитети приписују Вуку. Разлике између 1847 и 1857 наводе: В. Јагић, Die serb. Übersetzungen, 526; Љ. Стојановић, о. с. 640, при чему им се подаци не слажу у свему, па су овом приликом били ревидирани; М. Решетар, Како је Даничић издавао и исправљао Вуков пријевод Новог завјета, Дан. зборник, Београд — Љубљана 1925, 216—226, не говори о овим већ о каснијим разликама у издањима, али такође доказује Вуково ауторство у 1857.

³² Грујићева критика штампана у: Грам. и полем. списи III/2, 310—336; Вуков одговор *ib.*, 336—364.

Вуку неке речи које овај није ни употребио)²³. На основу Грујићевих примедба Вук је заменио на више места *род* са *илод* и *родни* са *илодни*; Лк 1,40 *честииша* Јелисавети — *издрави се* с Јелисаветом (Вук је и другде имао тешкоћа око превода рсл. ц'ловати). Назив *Чивуши* замењен је са *Јевреји*.

IV

Према Скерлићу, превод Новог завета представља последњу реч Вукову и образац данашњег књижевног језика²⁴. Прва констатација је свакако тачна, док се уз другу мора додати потребно тумачење. Наиме, оној сразмери коју је у овом делу Вук успоставио између домаћих, турских, црквених и сопственим стваралаштвом приновљених речи, затим оној морфологији, оној синтакси које су ту показане, Вук није више имао шта да дода — или није могао више да додаје. Али од оног времена неке норме су се помериле, тачније — нису се усталиле тамо где је Вук очекивао, а сразмере су се измениле. Сем тога еволуисало је и схватање о стилу.

О непроцењивим заслугама Вукове реформе, о начелима која је он пронашао у говорном језику и поставио као чврсте стубове за писани језик, било је сувише много речи досада, да би се требало поново враћати на то. Вуковој афирмацији није више ни могућно доприносити, не само што није потребно. Мање се говорило о ономе шта се променило или није усталило од његовог времена, па ће нешто надохват узете грађе управо из тог дела, које и ми сматрамо његовим последњом речју, послужити за илустрацију ове друге врсте суда о Вуку. Многе црте Вуковог језика познате су данашњој филологији као дијалекатске или архаичне особине. Пошто ово излагање није посвећено исцрпном поређењу Вуковог и савременог књижевног језика и пошто оно додирује ту тему само као једну од тема везаних за превођење Новог завета код нас, ми овај део нећемо оптерећивати ни примерима ни литературом.

Разматрајући оно што данас одудара од захтева устаљеног књижевног изражавања, запажамо више категорија таквих појава: 1. на неким местима Вуков израз нам изгледа тачан, али сувише народски, одн. упрошћен, сиромашан; 2. другде, због измењеног језичког осећања за поједине речи или обрте, Вуков израз постао је неприкладно буквалан, незграпан; 3. синтакса је понегде или невешта, још у фази борбе

²³ Одговарајућа Лазићева критика штампана у: Ситнији списи Ђ. Даничића, 96—102; њему је одговорио Даничић, *ib.*, 103—108.

²⁴ Цитира П. Борђић, о. с. 99. и 98.

и недорађености када је у питању тежа конструкција, или страна данашњем књижевном језику; 4. неке појединости у морфологији развиле су се правцем другачијих алтернатива него што су биле Вукове; 5. у лексици се такође могу срести случајеви застаревања или потискивања у дијалектизам. Разуме се да је у фонетици српскохрватски језик остао веран Вуку, док питања правописа, као ствар мање-више конвенционалну, није потребно коментарисати.

1. Тако је већ Н. Грујић критиковао Мт 4,6 да . . . не *зайнеш за камен ногом* (да не... преткнеши ш камень ногѣ, да не преткнешься о камень ногою), предлажући глагол спотаћи се, па се Вук успротивио критици, не образлажући свој избор. Мт 5,19 ако ко *йоквари* једну од . . . заповијести (иже аше разоритѣ, кто нарушит, wer nun . . . auflöset, qui ergo solverit); Мт 5,22 *будало оубоде*, безумный, du Narr, fatue); Мт 6,33 ово ће вам се све *додати* (сѣм всѣм приложатсѣ, это все приложится, so wird euch . . . Alles zufallen, haec omnia adjicientur vobis); Мт 10,42 не ће му *илаша ѡроисѣти* (не погѣвитѣ мзды своеѣ, не потеряет награды своей, es wird ihm nicht unbelohnt bleiben, non perdet mercedem suam); Мт 11,25 *хвалим* те, оче (исповѣдаю ти сѣ, славлю тебя, ich preise dich, confiteor tibi); *иб. казао си ѡросѣиша* (открыл еси та младенцемѣ, открыл то младенцам, hast es den Unmündigen geoffenbaret, revelasti ea parvulis); Мт 12,18 који је *ѡ воли душе моје* (Даничић у идентичном цитату у Старом завету преправља на: мио души мојој³⁶); *нанѣже благоволи душа моѣ*, которому благоволит душа моя, an dem meine Seele wohlgefallen hat, in quo bene complacuit animae meae); Мт 14,27 *не бојше се* (опет предмет Грујићеве критике и Вуковог одговора; *дѣрзайте*, ободритесь, seid getrost, habete fiduciam); Мт 28,20 учећи их да све *држе* (оучаши ихъ вѣрности всѣм, соблюдать, halten, servare); Лк 17,20 не ће доћи *да се види* (Даничић хвали ову симплификацију³⁶); *не прѣидетѣ* . . . съ соблюденіемѣ, не придет . . . приметным образом, kommt nicht mit äusserlichen Geberden, non venit . . . cum observatione); Римљ. 12,19, Јевр. 10,30 *моја је освета, ја ћу враишии азъ воздамъ*, я воздам, ich will vergelten, ego retribuam). Сувише разговорно делује и познато Вуково *гле*, које је у Даничићевим цитатима преправљено на *ево*³⁷.

2. Неке речи, које нам се данас нуде као најбоље да изразе извесне појмове, нису ни живе у Вуковом речнику. Њихов је живот

³⁶ Д. Боранић, Вуков и Даничићев превод библијских цитата, Дан. зборник 184.

³⁶ Ђ. Даничић, Вуков пријевод . . . 68.

³⁷ Д. Боранић, о. с. 202.

настао или се поново разгорео тек касније, по угледу на руски или црквени језик. Неке друге речи постојале су у Вуково време али су данас потиснуте у друкчије стилске сфере. У понечем је и сам Вук био недовољно будан. Мт 9,13 милости хоћу, а не *ѝрилога* (у ствари жртве); Мт 15,4 који *оѝсује* оца или матер (Н. Грујић је напао ову реч као непристојну, предлажући друкчија решења, која је одиста могућно било наћи и у Вуково време; Вук је остао при своме, тврдећи да је превод добар; овако је задржао и Даничић у старозаветној паралели³⁸); Мт 15,17 све што улази у уста у *ѝрбух* иде; Мт 21,5 магарету *сину магаричину* (Даничић је узео израз младету магаричину)³⁹; Мт 21,13 пећина *хајдучка* (реч није прикладна за Христову епоху и била је и у Вуково време предмет критике); Лк 1,22 он *намигиваше* им (Грујић је ово критиковао, а Вук се бранио да се може намигивати читавом главом и устима, *гостово и руком; вѣ помавалъ, обѣснялся. . . знаками, ег winkte, егat inpuens*); Лк 3,5 *храѝави* путеви нека буду глатки (дијалекатско осећање за реч хрпав одн. рапав: пун рупа; исп. РЈА под гара); Лк 13,24 *навалѝте* да ућете на тијесна врата (*подвизантесъ, подвизайтесъ, ringet, contendite*); Дјела 24,5 *коловођа* јереси назаретској (Ј. Живановић⁴⁰, који је готово у свим случајевима употребе сложених речи дао за право Вуку, пита се „пристаје ли та ријеч овдје“; *предстателъ, представителъ* ереси, *Vornehmster der Secte, auctor seditionis sectae*); Римљ. 3,16 на путовима је њиховима *раскоѝавање* и невоља (*сокрѝшенѝе, разрушение, Unfall, contritio*); Јевр. 3,8 не будите *дрвенасѝѝјех* срца (Даничић преправио на: немојте да вам одрвени срце⁴¹); I Петр. 4,9 будите гостољубиви међу собом без *мрмљања* (без роптанија, *ohne Murren, sine murmuratione* — што има јаче изражено преносно значење него данас српскохрв. мрмљање).

3. Нека запажања о синтакси у овом Вуковом делу могу да послуже као прилог проучавању његове синтаксе уопште. Примери логичког а не граматичког слагања у броју: Лк 5,1 *народ* належе к њему да *слушају* ријеч Божију; Лк 5,15 *мношѝво народа* стјецаше се да га слушају⁴². Конструкције са два акузатива: Мт 6,16 они начине блиједа

³⁸ О. с. 174.

³⁹ О. с. 185.

⁴⁰ Ј. Живановић, Како је Вук преводио са црквенословенскога сложене ријечи у Новом завјету? Богословски гласник књ. 16/6, Ср. Карловци 1909, 446—455.

⁴¹ Д. Боранић, о.с. 177.

⁴² Б. Милетић, Црмнички говор, СДЗБ 9, 592, описује ову особину (уз речи народ и мнозина) тачно онако како је изражена код Вука: ознаке које су по реду речи ближе овим именицама задржавају јединину док удаљеније долазе у множини.

лица своја; Мт 19,4 мужа и жену створио их; Римљ. 4,17 ~~оставих~~ те оца многијем народима (Даничић у својој верзији ~~има~~: оцем⁴³); Јевр. 1,7 који чини анђеле своје духове, и слуге ~~своје~~ пламен огњени. Осим тога на четири места слична необична ~~конструкција~~: Мт 22,44, Лк 20,43, Дјела 2,35 и Јевр. 1,13 док ~~положим~~ непријатеље твоје подножје ногама твојим — где је Даничић сасвим оправдано додао „за“ испред „подножје“⁴⁴. Употреба предлога: Мт 10,24 нема ученика ~~над~~ *учишеља* својега ни слуге ~~над~~ *господара* (предмет критике Грујића и Лазића. Грујић: Невиди ми се да е правилно. Вук: Ја пак кол’ко се опомињем народнога говора и сад мислим да овако ваља); Мр 13,13 сви ће омрзнути на вас ~~имена~~ мојега *ради* (~~имине~~ ~~мојега~~ *ради*, за имя мое, im meines Namens willen, propter nomen meum; употреба „ради“ у узрочном значењу); Лк 7,13 сажали му се ~~за~~ *њом* (~~милосердствова~~ ~~ш~~ ~~ни~~, сжалился над нею; Грујић предлаже: смиловао се на њу, али Вук одговара да је његово боље). Poleмику с Грујићем изазвала је и употреба предлога кроз: Мт 18,7 тешко оном човјеку ~~кроз~~ *кога* долази саблазан (према Грујићу „кроз“ је овде германизам, боље „преко“, или „којим долази“, „с којим долази“; Вук сматра да је добро и „кроз“); Јв 1,3 све је ~~кроз~~ *њу* постало (Грујић се не слаже да кроз некога нешто може постати, и на свој начин излаже опаске о активним и медијалним глаголима, које нису без основа; критикује и другу једну конструкцију уз гл. постати: Јв 1,17 благодат и истина постаде ~~од~~ *Исуса*, — говорећи да то значи да се Исус претворио у истину и благодат).

Вук показује склоност ка нарочитом пропридевљавању именичког додатка уз именице. Тако имамо посесивне генитиве претворене у описне место у присвојне придеве: Мт 10,41 и 42: који прима пророка у *име њророчко*, плату пророчку примиће; а који прима праведника у *име њраведничко*, плату праведничку примиће. И ако ко напоји. . . чашом студене воде у *име ученичко*. . . (у прва два од три показана случаја стсл. и рсл. имају исти тип придева); Мр 1,17 учинићу вас *ловцима људским* (попридевљен објекатски генитив); Мр 16,2 око *сунчаного рођаја* (Грујић наводи да „сунчан“ долази на питање „какав“ а „сунчев“ на питање „чији“, и да је боље „сунчев рођај“; Вук каже да тако никад није чуо).

Глагол „вјеровати“ је прелазан: Дјела 13,41 дјело *које не ћеће вјеровати*; I Петр. 2,6 ко *њега вјерује* (верующий в него, wer an ihn glaubt). Исто тако „запјевати“, које се данас не би ни употребило у

⁴³ О. с. 196.

⁴⁴ О. с. 178.

том значењу: Јевр. 2,12 посред цркве *зайјеваћу ње* (воспою тѣ, воспою тебѣ, ich will. . . dir lobsingен, laudabo te). Мр 16,19 *Господ. . . узе се на небо*; било да се схвати пасивно (као код Лутера: ward er aufgehoben gen Himmel⁴⁵), било рефлексивно (рус. вознесся), за данашње норме није добра или конструкција или употребљени глагол. Мт. 5,41 ако те *иошјера* ко *један сахаш*: особина, запажена већ у Вуковом језику, да се уз свршени глагол употребљава додатак са значењем дужег трајања радње⁴⁶.

Посебно вреди разгледати Вукове релативне реченице, јер оне представљају један од ступњева развоја таквих реченица у историји нашег књижевног језика. Изостављена је реч (у номинативу) на коју би се релативна реченица наслоњила: Мт 12,3 кад огладње, он и који бијаху с њим; Мт 21,9 благословен који иде у име Господње; Лк 1,2 као што нам предаше који испрва сами видјеше; Дјела 10,35 који се боји њега и твори правду мио је њему; I Петр. 5,1 старјешине које су међу вама молим који сам и сам старјешина. Овако саграђене реченице изазвале су, међутим, одобравање Даничићево⁴⁷. Синтаксички ослонац који недостаје понекад чак није ни у номинативу: Мт 21,16 из уста мале дјеце и која сисају (тј. одојчади) начинио си себи хвалу. Ослонац релативне реченице (у косом падежу) налази се у реченици која стоји постпозитивно према релативној: Мт 7,8 који куца, отвориће му се; Мт 10,22 који претрпи до краја благо њему; Римљ. 15,12 који устане да влада над незнабошцима у онога ће се уздати незнабошци⁴⁸. Упитне реченице, које је Даничић такође навео као пример доброг језика: Мт 11,16 али какав ћу казати да је овај род; Мт 16,13 ко говоре људи да је син човјечиј; Мр 8,27 ко говоре људи да сам ја.

4. Данашња нормативна морфологија није удаљена од Вукове. Ипак се ту и тамо могу наћи разлике. Лк 15,5 дигне је на *рамо* (у Рј. се рамо упућује на раме); Јв 6,21 онда га с *радосиш* узе (Даничић је, редигујући

⁴⁵ Према томе, у значењу које је аналогно исказаноме на исти начин у Прав. совјету: Даје му се Михаило Грујовић за секретара, М. Ивић, о. с. 124.

⁴⁶ Пример код М. Ивић, о. с. 122; објашњење код Т. Маретића, Граматика и стилистика II изд. 445.

⁴⁷ Ђ. Даничић, Вуков пријевод . . . passim.

⁴⁸ У чланку П. Дмитријева: Еще одно сравнение языка Вука Караџића с современным сербохрватским литературным языком, Зборник за филол. и лингв. 6, 73—91, писац спомиње овакве конструкције у Вуковом језику и указује на историјску оправданост њиховог истискивања и изумирања, насупрот схватањима Т. Маретића и неких других српскохрватских синтаксичара, који су овакву хипотаксу истицали за углед.

Н. завет, променио на „с радошћу“⁴⁰; Лк 3,5 *йушоуи*, Јевр. 3,10 *йушоуа*; Лк 5,3 у једну од *лађи*; Јевр. 3,8 не будите дрвенастијех *срца*. Следећи облик глагола „сјести“ треба, највероватније, схватити као презент (у служби футура II) а не као аорист: Мт 19,28 кад *сједе* син човјечиј на пријестолу славе своје, сјешћете и ви. Лк 4,41 *знаду* да је он Христос. У Вуковом тексту промиче облик *ја би* (II Кор. 12,6, Филиб. 3,4), па је то Даничић у каснијим редакцијама понегде исправио, а понегде је пропустио и он. Вуково је Јв 2,20 (и другде) *четирдесет*, што је Даничић мењао на четрдесет.

5. У погледу лексике Вука су због дијалектизама критиковали и Грујић и Лазић, а доста велики број његових покрајинских речи навео је и П. Ђорђић⁵⁰. Овоме би се могло додати још много других лексема и значења који нису ушли у фонд књижевног језика, али нарочиту пажњу привлаче оне речи око којих је сам Вук полемисао, остављајући сведочанства о свом језичком осећању. Поводом Мт 4,16 људи... видјеше *видјело* велико — Грујић је предложио као бољу реч *свјејлосиј*, на шта Вук одговара да за њега свјетлост значи сјај (Glanz, fulgor, тако и у Рј.)⁵¹. У Мт 17,2 Вук је буквално пренео: постадоше бијеле као *свијет*, и на критику Грујићеву одговорио да „свијет“ између осталог значи „видјело од сунца дању“; ово је место Даничић у једном од каснијих издања променио на „бијело као снијег“. Било је доста полемике око Мт 26,17 у први дан *йријеснијех* хљебова и Мр 14,1 до дана *йријеснијех* хљебова, јер је Грујићево разумевање речи „пресан“ било „непечен“ а Вуково „бесквасан“; данас у књижевном језику живи значење за које је знао Грујић, док у југозападним говорима траје и даље Вуково значење. Поводом превода Мт 1,1 *йлеме* за појам генеалогичка и критике те речи, Вук је признао да је дуго тражио погодну реч али није могао наћи ништа боље, па ни *йорекло* одн. *йодријейло*, пошто то значи презиме (тако и у Рј.). Грујић је подвргао критици Мт 5,31 ако ко пусти жену своју, да јој да *књигу распусну*, — пошто је сматрао да „распусна“ подразумева разлаз више лица; Вук је одговорио да зна такав израз, да се каже: муж пушта жену, а судија распушта. Поводом Мт 8,25 и *йрикучивиши се* ученици његови пробудише га (*примедше, подошедши*)

⁴⁰ М. Решетар, Како је Даничић издавао . . . 225.

⁵⁰ О. с. 99—103.

⁵¹ Приписујући речи „видјело“ на другом месту (II Петр. 1,19) нешто друкчију стилску боју него што је она на коју су мислили Вук и Грујић, А. Белић хвали избор ове речи (Вукова борба, Београд 1948, 241). Међутим, на том месту реч се налази у поређењу: пазите на њу, као на видјело које свијетли у тамноме мјесту, — и тиме отпада њена стилска обојеност.

Грујић је био мишљења да тај глагол значи прићи крадом, погрбљено, али је Вук одговорио да би се сваки Србин морао грохотом насмејати на ове речи, и да се лепше није могло превести⁵². У вези са реченицом у Мт 9,22 вјера твоја *помогла ти је* Грујић се питао зашто није речено: спасла те је (*спасе тѡ*, спасла тебја, *salvavit te* — али: *hat dir geholfen*); Вук је одговорио да се *спасити* употребљава само у вези с душом и с оним светом. На Грујићеву примедбу да у Лк 10,34 доведе (га) у гостионицу, и *успиаде* око њега (*приложи њѡ*, позаботио се о нем, *pfl egte sein, curam eius egit*) глагол није добар ни у погледу значења ни у погледу вида, Вук је кратко одвратио да је то којешта.

У данашњем књижевном језику не живе уопште или живе с нешто друкчијим значењем неки Вукови сложени глаголи. Мт 18,12 тражи ону (овцу) *што је зашла*; Мт 20,32 и *успиавивши се* Исус дозвоа их (Грујић сматра да оставити значи зауставити другога, те се не може употребити ако неко стаје сам); Мт 21,19 и *одмах усахну* смоква (према Грујићу боље: осуши се, али Вук на то одговара да Грујић не познаје народни језик); Мт 28,1 дође Марија. . . и друга Марија да *огледају* гроб (према Грујићу огледати значи само пробати; према Вуку може се огледати и виноград и гроб); Лк 2,1 изиђе заповијест. . . да се *йрејише* сав свијет (Грујић: требало је рећи „да се попише“; Вук: моје је познатије и обичније); Јевр. 7,21 не ће се *раскајати* (глагол постоји и у Рј. Даничић је у паралелном старозаветном цитату преправио на „покајати“⁵³); Откр. 10,9 узми и *изједи* је (код Даничића „поједи“⁵⁴).

У домен филолога не спада анализа оних места у преводу која су и иначе двосмислена или спорна у библијској текстологији. Жучно се полемисало, и то не само у нашој средини, него чак и у Русији (Гилффердинг), да ли је Вук протурио јерес или не што је у I Петр. 5,1 превео сопастъръ, *Mitälteste, consenior* са *сѡарјешина*, што је у Галат. 1,17 за речи предшествовавшим мне, *die vor mir waren, ad antecessores meos* нашао превод *к сѡаријим* (апостолима); затим што је акриды у Мр 1,6 превео са *скаказци*, иако је то по неким библијским верзијама овршије биља; што је понегде *ѡзвци* преводио са *незнабошци* а не *народи*; што је полисемантичну реч *ψυχή* (душа и живот) превео у Мт 10,39 и

⁵² А. Белић, I. с., истиче тачност и живописност глагола „прикучити се“ у ситуацији где је приближавање ученика учитељу који спава одиста било опрезно и престашено. Ту је Белићево осећање за реч било једнако Грујићевом, Вук је несвесно употребио погодну реч, али је у полемци то сам побио.

⁵³ Д. Боранић, о. с. 181.

⁵⁴ Тђ.

Јв 10,11 као душа⁵⁵. Тешко је рећи да ли је Вук у праву или није кад је у Мт 11,5 ставио *сиромашинима њројовиједа се* : тако је у Лутеровом тексту (den Armen wird das Evangelium gepredigt), у Вулгати (pauperes evangelizantur), у грчком (πτωχοί εὐαγγελισονται), али тако није у рсл. (нициџи благовѣстѣють) ни у руском (нициџе благовѣстѣвуют). Својим преводом Мт 12,33 *усадише* дрво добро Вук је пристао уз једну од три смисаоне варијанте: *сотвориџе дрѣво добро*, *facite* — признаџте дрво хорошим — *setzet*. . . *einen guten Baum*. И иначе нису сасвим јасна места Мт 21,42 *дивно* је у ваџиџем очима (рсл. и рус. дивно, *wunderbarlich*, *mirabile*, *θαυμασθη*, пре „чудновато“ него „вредно дивљења“, али Вуково „дивно“ може да значи и то); или Лк 1,1 догађаје. . . који се испунише (w известованныхъ въ насъ вѣщехъ, о совершенно известныхъ между нами событияхъ, von den Geschichten, so unter uns ergangen sind, quae in nobis completae sunt, ἐν ἡμῖν πραγμάτων).

Разуме се да је Вук одговоран за она места где је направио очигледну грешку у преводу, мада понекад он то не жели да призна. Мт 4,13 (Исус) намјести се . . . на *међи* Завулоновој и Нефталимовој; на страну то што конструкција уз реч „међа“ није добра — што и Грујић замера — ни само „међа“ није тачан превод за предел, *finis* (или Лутерово *Grenzen*, али са значењем „крајеви“); Мт 4,16 рсл. и рус. страна преведено са *сѣрана*, а то је *Ort*, *terra*; Галат, 4,27 *џусѣа* (жена) — у ствари остављена, *einsame*, *desolata*; Јевр. 1,12 *савѣнеш* их као хаљину — *переменише*, *wirst du sie wandeln*, *mutabis*; Даничић у Ст. завету ставио: *промијениџеш*⁵⁶; Јевр. 12,5 не пуштај у немар *карања* Господња — *наказание* (у смислу упутства), *die Züchtigung*, *disciplina*; Даничић променио у: *настава*⁵⁷. У Лк 3,1 Вук пише: кад бјеше Потније Пилат *судија* у Јудеји (начальствовал, *Landpfleger*. . . *wag*, *procurante*. . .); Грујић предлаже глаголе *владати*, *старѣшиновати*, али Вук тврди да народ сваку власт и управу назива *судијом*, а Пилат је и иначе био *судија*. У Лк 4,18 има два пута *сокрушенима* (сокрушенныхъ сердцем — *измученныхъ*; *zerstossene Herzen* — *den Zerschlagenen*; *contritos corde* — *confractos*), па је Вук оба пута превео нетачно: *скрушене* у срцу — *сужње*;

⁵⁵ Ово последње оштро му замера анонимни писац (према казивању београдског свештеника М. Протиџа: Војислав Јаџић) у чланку: Исправка превода Новог завета, Преглед цркве епархије жичке 1 (1919), 18—21. Али баш на овом месту видимо колико је мало Вук могао бити одговоран за неспоразуме такве врсте: јер „душа“ стоји у рускосл. тексту на оба места, у руском само на првом, *Leben* на оба места код Лутера, *anima* на оба места у Вулгати!

⁵⁶ Боранић, о. с. 183.

⁵⁷ О. с. 205.

Грујић замера због превода „сужњи“, али се Вук брани да је за оне који су „у затвору“ најприличнија реч сужњи; прву реч „скрушени“ Даничић је променио у „гањени“⁸⁸. Таквих варирања — због неједнаких подлога, невештине или незнања — има још на много места.

Ако је у овом кратком приказу Вуковог превода Новог завета пажња поклоњена искључиво одступањима текста од данашње књижевне норме одн. преводничевим пропустима, то је учињено само зато што научна објективност захтева осврт и на ту страну ствари.

На крају треба истаћи још једну чињеницу. Тачно је да је Вук у највећем делу овог превода постигао своје савршенство, али је тачно и то да му садржај и стил Библије углавном нису били блиски. Вукове су и мисли и речи биле увек живе и сочне, активне и непосредне, тако да се у овом делу, нарочито на местима спиритуалних, не ретко и тамних апстракција, његов стил у суштини показао неспреман. Ово само допуњује карактеристику изванредне Вукове личности, а о Вуку као о познаваоцу језика и о стилисти не казује ништа неповољно.

И. Грицкаћ

Резюме

ПЕРЕВОД НОВОГО ЗАВЕТА, СДЕЛАННЫЙ ВУКОМ КАРАДЖИЧЕМ — ПАМЯТНИК КРУПНОГО ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО НАЧИНАНИЯ

И. Грицкат

В начале работы автор делает общие вступительные замечания о переводе Нового завета, осуществленном Вуком Караджичем, указывая на то, что Вук не придерживался строго ни русского, ни рускославянского текста, что может показаться неожиданным, принимая во внимание эпоху и тогдашние традиции. В следующем отделе перечисляются сделанные до Вука переводы Библии на сербские и хорватские диалекты, в частности перевод Б. Кашича на диалект Дубровника 17-го века, а также маленький опыт перевода, напечатанный в газете „Новине србске“ в Вене в 1819-ом году, о котором

⁸⁸ О. с. 210.

до сих пор в науке не было с точностью известно, принадлежал ли он Вуку или нет; автор видит в нем труд Лукьяна Мушицкого. Далее, на основании имеющихся в литературе напечатанных отрывков из рукописи Вука, образцов его перевода из 1822-го, 1824-го годов, изданий 1847-го и 1857-го годов, автор указывает на различия параллельных мест, т. е. на поправки, которые Вук сам вносил в свой перевод. Рассматривая текст в его окончательной форме, и подчеркивая, что ценность этого перевода и огромное значение Вука выдвигалось в науке уже столько раз, что всякое повторение было бы излишним, — автор показывает на некоторых примерах менее удачные детали перевода, обороты ныне вытесненные из сферы литературного языка и отступления Вука от собственных грамматических и иных норм.

